Talangurval och att prognostisera framtida potential

I de urvalsprocesser som bl.a. ungdomsidrottens präglas av försöker man identifiera unga talanger. Men vad menar man egentligen med begreppet talang? Vilken roll spelar begreppet i hur vi ser på urvalsprocesser och deras legitimitet? Magnus Kilger reder ut begreppen.

Intresset för unga begåvade barn går långt tillbaka i historien och vi känner alla igen olika berättelser om hur talang tidigt kunde upptäckas. Det kan handla om **Beethoven** som sjuårig ger sin första konsert eller den norske fotbollstalangen **Martin Ødegaard** som värvas till Real Madrid som 17-åring. Inte minst inom idrotten verkar det finnas ett närmast omättligt intresse för unga talanger. Otaliga är också de barn och ungdomar som fått epiteten ”den nya **Zlatan**”, ”framtidens **Wayne Gretzky**”, ”**Matti Nykänens** arvtagare” eller ”nästa **Usain Bolt**”. Samtidigt är begreppet talang sällan definierat, ofta otydligt och luddigt beskrivet och ifrågasatt, vilket gör att det framstår som högst oklart vad denna begåvning eller unika potential består i.

Att förklara unik potential inom t.ex. musik, dans, fotboll eller matematik skiljer sig åt på flera sätt.

Allt vanligare har också motståndet mot begreppet talang eller urval baserat på talang blivit. Det har betonats att urval snarare baseras på fysisk mognad eller ambitionsnivå än på inneboende potential. Många har därför hävdat att idrotten istället ska arbeta med *nivågruppering* eller *nivåanpassning* i sin verksamhet. Oavsett vilka benämningar som används kvarstår ändå det faktum att vissa väljs ut, på bekostnad av andra. Jag har i denna text valt att använda begreppet *talangurval* för att problematisera olika former av urvalspraktiker.

Att förutspå framtida utveckling

Möjligheten att förutse framtida utveckling har intresserat forskare inom många olika områden – allt från kriminologen som vill kartlägga faktorer som indikerar risk för framtida kriminalitet eller pedagogen som önskar identifiera motoriska avvikelser för att identifiera barn med risk för framtida skolmisslyckanden, till psykiatrikern som vill finna beteenden hos ungdomar som indikerar ökad risk för framtida psykisk ohälsa.

Historiskt sett har forskningen främst intresserat sig för att hitta negativa avvikelser, för att på så sätt kunna sätta in stödåtgärder i tid och därmed eliminera att riskfaktorer utvecklas till reella problem i framtiden. Denna *prognostisering av framtiden* har ofta baserats på observationer av vardagliga situationer och olika tester för att mäta individens prestation i relation till normalitet. Det har dock visat sig vara svårt och delvis problematiskt att förutse framtida utveckling eller att bedöma vilka faktorer som spelar in, och samverkar, i utveckling.

En allt mer uppmärksammad del av framtida potential har under senare år även riktat in sig på att identifiera positiv avvikelse, det vill säga de barn och ungdomar som har potential att lyckas bättre än genomsnittet – de unga begåvningarna. Förklaringar av vad talang eller begåvning är hos barn, skiljer sig dock åt mellan olika områden. Att förklara unik potential inom t.ex. musik, dans, fotboll eller matematik skiljer sig åt på flera sätt. Förklaringar och definitioner skiljer sig åt inte bara mellan olika områden utan också över tid, vilket jag tänkte ge exempel på i det kommande avsnittet.

Olika modeller för förklaring av talang

Jag har i min forskning identifierat några återkommande förklaringsmodeller och beroende på hur dessa förstås och används får de tydliga konsekvenser för verksamheten och för ett eventuellt urval. En historiskt återkommande förklaringsmodell är ”talang som gudagåva”. Individer som antas inneha en specifik unik förmåga (”*the X-factor*”), vilket i regel förklaras som en medfödd egenskap som inte kan erövras genom träning. Detta är egenskaper som sällan definieras närmare, men som implicit antas vara biologiskt nedärvda snarare än förvärvade genom socialisation. Denna förklaring återkommer ofta i beskrivningar av till exempel unga musikgenier, som utan påfallande mycket övning har absolut gehör eller perfekt tonträff. Inom idrotten brukar denna förklaring kopplas till notoriska målskyttar – en förmåga att vara på rätt plats vid rätt tillfälle och att ”nosa upp” en målchans när ingen annan uppfattar den.

En annan återkommande förklaringsmodell lyfter fram individens inlärningshastighet (”*the fast learner*”). Denna förklaringsmodell betonar att vissa individer lär sig (eller förstår) instruktioner och samband snabbare än genomsnittet. Den tar sin utgångspunkt i en hypotetisk idé att om två individer med samma genetiska och sociokulturella förutsättningar exponeras för samma träning eller utbildning, så kommer ”talangen” att lära

Under senare år har även egenskaper som traditionellt kodats som negativa eller icke-önskvärda kommit att lyftas fram som tillgångar och styrkor.

sig snabbare och med bättre precision än en individ som inte har dessa egenskaper. Det är också en återkommande förklaring i retrospektiva berättelser om framgångsrika individer från tidigare tränare, ledare eller lärare. Här framhålls till exempel hur receptiv och mottaglig personen var i jämförelse med de andra barnen i gruppen och att ledaren redan tidigt insåg att det var ”något stort på gång”. Det kan givetvis tyckas en aning problematiskt, då man i dessa retrospektiva berättelser redan sitter med facit i hand. Likväl är det en återkommande förklaring.

I en tredje förklaring, som kommit att bli allt mer central inom idrotten, betonas ”talang som arbetskapacitet”. Den grundläggande utgångspunkten är att det handlar om förmågan att underkasta sig hårt arbete under lång tid. Ofta hänvisas också till en välanvänd hypotes inom forskningsfältet som menar att det krävs minst 10 000 timmar systematisk och målmedveten träning för att utveckla expertis inom ett område. Samtidigt beskrivs förmågan att arbeta hårt som ett karaktärsdrag eller en mental förmåga, snarare än någonting alla har. Det handlar här således inte om biologiska förutsättningar eller förmågan till snabb inlärning, utan en mental förmåga att arbeta hårt. Denna ”mentalisering av talang” återkommer inom många områden idag och inte enbart inom idrotten. Här har begreppet *grit* blivit allt mer frekvent återkommande för att förklara framgångspotential hos barn. Förmågan betonar betydelsen av att arbeta hårt och systematiskt även då uppgifter inte är lustfyllda, vilket även har inneburit en betydelseförskjutning. Från att vara ”någonting man gör eller kan göra”, till någonting som bara vissa individer ”har en inneboende mental förmåga att göra”.

I min forskning har jag också visat att just egenskapen att vara en hårt arbetande person är helt avgörande för att framstå som valbar i urvalsprocessen. Den verkar även vara en central del inom många områden, såsom i näringslivet, inom akademin eller i nöjesbranschen. Oavsett i vilka sammanhang framgång ska förklaras, är hårt arbete något som bör betonas för att berättelsen ska få legitimitet. Det får under inga omständigheter framstå som om den framgångsrika individen ”glidit på en räkmacka” och inte kämpat hårt för sin framgång – en sådan framgångsberättelse tycks inte vara gångbar i vår tid.

En fjärde återkommande förklaringsmodell lyfter fram talang som en allmän egenskap – ”alla har talang”. Till skillnad från de tidigare förklaringarna handlar det här inte om att talang är en uppsättning unika egenskaper som några få i en population har, utan här betonas att alla människor kan hitta sin egen inneboende talang. Denna förklaring återkommer ofta i olika typer av managementlitteratur och ledarskapslitteratur inom näringslivet. Här betonas att alla människor behöver arbeta med att hitta sin egen talang, för att därefter utveckla den och nå framgång i relation till just sina unika egenskaper.

Om det inte finns en önskan om att identifikationen av talang ska leda till ett urval och en särskild satsning, finns följaktligen liten eller ingen anledning att avsätta tid och resurser på identifiering av vissa individer.

Under senare år har även egenskaper som traditionellt kodats som negativa eller icke-önskvärda kommit att lyftas fram som tillgångar och styrkor. I debatten har till exempel den neuropsykiatriska diagnosen ADHD beskrivits som ”en superkraft” eller Aspergers syndrom som ”en unik förmåga att fokusera och tillägna sig spetskompetens”, istället för att till exempel ägna arbetstiden åt sociala kringaktiviteter. Det visar också hur kategorisering av barn och värdet av vissa specifika egenskaper är tydligt kopplade till sin sociokulturella och historiska kontext. Även de egenskaper och förmågor som tillskrivs begåvning är tydligt kopplade till en kontext och är därför på intet sätt universella. Talang kan därför inte enbart förstås som egenskaper som finns hos individer, utan också som egenskaper som produceras i ett sammanhang och som ges en mening och tillskrivs värde i en specifik kontext.

Grundförutsättningar för urval

Själva utgångspunkten för idén om talang handlar ofta om att tidigt identifiera potential för kommande framgång inom ett särskilt område och är i regel kopplat till olika former av urval. Behovet av att identifiera unga begåvningar är kopplat till en önskan om att ge dessa individer särskilt goda förutsättningar för att nå sin exceptionella potential. Samtidigt betonas svårigheterna med att välja rätt individer, främst baserat på observationer. Det handlar både om vilka faktorer, förmågor och beteenden som ska bedömas i urvalet, men också när en sådan bedömning kan göras.

Frågan är vidare vad observationer av unga potentiella begåvningar egentligen visar eller, för den delen, hur olika faktorer samverkar. Är det träningsbakgrund, genetik, antropometriska mått, fysisk mognad, motivation, träningsvillkor eller sociala förhållanden som bedöms och vilka faktorer bör inkluderas vid urvalet? Även om det råder oklarheter kring vad som kan och bör bedömas vid urval och vilka metoder som kan antas vara lämpliga är selektering numera en naturlig del av barn- och ungdomsidrotten världen över.

Idag handlar debatten inte om huruvida urval ska göras, utan när det på ett trovärdigt och säkert sätt kan göras. Det finns dock tre grundförutsättningar som behöver accepteras om urval ska göras. Först och främst handlar det om att acceptera att ”talang är någonting som finns”. Alltså, i en population av barn finns det vissa som har bättre förutsättningar än andra att bli vuxna elitidrottare. Vi behöver acceptera och tro att det finns en sådan potential hos vissa individer, för att urval ska vara en adekvat åtgärd.

Den andra förutsättningen handlar om att ”talang kan upptäckas”. Alltså, det finns möjlighet att genom observation eller tester identifiera vilka som har bättre förutsättningar än andra. Vi behöver därmed acceptera grundförutsättningen att potential för framgång kan prognostiseras och förutses.

Den tredje grundförutsättningen innebär ett moraliskt idrottspolitiskt ställningstagande att de barn som väljs ut ska ges särskilda förutsättningar. Alltså, de som identifieras som särskilt lämpade ska ges rätten till bättre förutsättningar än andra som inte har (antas ha) samma utvecklingspotential. Om det inte finns en önskan om att identifikationen av talang ska leda till ett urval och en särskild satsning, finns följaktligen liten eller ingen anledning att avsätta tid och resurser på identifiering av vissa individer.

Att hantera grundförutsättningarna

Den eviga frågan om talang och all den möda som läggs på att hitta begåvade barn och ungdomar aktualiserar flera frågor och får konsekvenser för hur verksamheten bedrivs inom många områden. Frågorna berör till exempel huruvida urval alls ska göras och i så fall hur proceduren bör se ut. Det handlar vidare om på vilka grunder det ska göras och av vem. Olika former av processer för att identifiera begåvningar inom olika områden väcker också frågor inte bara om hur ”de utvalda” ska hanteras, utan även hur ”de bortvalda” ska hanteras.

Flera forskare har väckt frågan om rimligheten i ett urvalssystem som gynnar en tidigare gynnad part och betonat att det inte är särskilt förvånande att de som identifieras som talanger och ges särskilt goda förutsättningar för att lyckas också är de som sedermera lyckas. Det kan helt enkelt vara så att det är de riktade satsningarna som skapar framgång, snarare än vilka individer som ingår i satsningarna. Om så är fallet torde de omfattande uttagningsprocesser av barn och ungdomar som byggts upp inom en mängd områden, såsom idrott, teater- och dansutbildningar eller skolors spetsutbildningar stå inför betydande utmaningar. Inte minst bör deras legitimitet, träffsäkerhet och moraliska utgångspunkter inte tas för givna, utan studeras med en kritisk blick.

***Magnus Kilger**, Fil dr i Barn- och ungdomsvetenskap. Högskolelektor i idrottsvetenskap, inriktning utbildningsvetenskap vid Gymnastik och idrottshögskolan (GIH), Stockholm.*